

АДЛЕР
ТИМЕРГАЛИН

Кинцәшче

1M

(Фантастик памфлет)

Хаким Ёенри Малигэрнең беркайчан да бу кадэр аптырашта калганы юк иде эле. Инде менә кырык ел буена, кырыкмаса-кырык төрле жинаятъчелэргә хөкем карары чыгарганда, ул таушалып беткән кодексын ача да, бик үк тирән булмаса да үзенеке генә булган акыл сэләтен дә эшкә жигеп, һәрхәлдә турылык һәм гаделлектән артык ерак йөрми торган нәтижә ясый иде.

Ә бу юлы... «Нишлэргә һәм нишләтергә?» — дип уйлады картлач, мыек чылгыен чәйнэргә керешеп, һәм тикшерү актларын тагы бер кат күздән кичерде.

«Гаепләнүче Стэнли Моус — 49 яшьтә, ак тәнле, Жерсорида штатыннан, Ёономулгма университетын тәмамлаган, гыйльми эш белән шөгыльләнә, профессор. Хезмәтләренең төп юнәлеше — «акыллы автоматлар» ижат итү.

Шикаятъләр нигезендә ошбу С. Моус жинаятъләр кодексының 1122 бүлгә, 12 бүлекчәсе, 2 параграфы һәм аның №1 пункты буенча, клиентларын системалы рәвештә алдап акча эшләүдә гаепләнә.

Документлар һәм таныклар күрсәтүенә караганда, С. Моус моннан өч ел элек «Кичке газета»да үзенең яна уйлап тапкан исәпләү машинасы — күрәзәче автомат турында хәбәр итә. Газетадагы ул хәбәр шушы актның кушымтасына теркәлгән.

Рекламаның асылы түбәндәгеләрдән гыйбарәт.

Стэнли Моус, кибернетика фәннәре докторы, инженер психолог, автомат исәпләү машинасы ярдәмендә, киләчәкне хәбәр итә ала. Профессорның хәбәреннән өзекләр китерәбез:

«Сез бүгенгә мәхәббәтегез иртәгә сүнмәс дип ышанып әйтә аласызмы? Никахыгыз тотрыклы булырмы икән?»

«Сез никель акцияләре белән кызыксынасыз кебек? Акцияләр сатып алсагыз, бер атнадан бөлөп бетмәссезме соң?»

«Йөрәгегез борчымыймы сезне? Бавырыгыз? Гастритыгыз рак авыруына илтеп, кабер якасына китереп бастырмасын тагы. Ничә яшкә кадәр яшәячәгегезне беләсегез киләме?»

«Беләсегез килсә, профессор Стэнли Моуснын акыллы машинасына — «Киңәшче-1М» (беренче модель) мөрәжәгать итегез. Тулы гарантия. Түләү — шалкан бәясе».

— Шайтан!— дип куйды хахим Малигәр һәм тирләп киткән арык муенын кульяулыгы белән сөртте,— Эш йөртә белә бу — әйтерәң генә бармы! Кара халыкнын иң нечкә кылларын тарта бит: гыйшык тотуга, сәламәтлеккә, кесә ягына китереп тери!

Хахим янадан гаепләү кәгазыләренә иелде.

«Профессор Стэнли Моус алты пизарро бәрабәренә киләчәкне хәбәр итә башлый һәм эшен ныклы нигезгә бастыра. Аңа бүтән штатлардан да клиентлар, хатлар агыла.

Моусның соңгы ике ел эчендә күпме табыш алганлыгы мәгълүм түгел, ләкин бу сумма ике миллион пизаррога җитсә кирәк. Шулай итеп, гаепләнүче Стэнли Моус тиз арада штатыбызның иң бай кешесенә әйләнгән дип фараз итәргә мөмкин».

— Ике миллион пизарро, ике миллион!— дип мыгырдады хахим. Аңа үзенә эш кабинеты кысан булып, ә заманында бик ошаган жиһазлары ифрат иске һәм шыксыз булып тоелды. Малигәрның баю һәм кәеф-сафа сөрү турындагы күптәнге хыялы картлык көнендә тагы кузгалды. Хахимнең йөрәге дөп-дөп тибә иде. «Ни әйтсәң дә егет кеше бу Стэнли Моус»,— диде ул үз-үзенә.

Шаһитлардан сорау алу башланды.

—Ханым, сезнең улыгыз Альфред Браун шушы елның апрелендә ни сәбәпле... гафу итегез... акылдан язды?

— Хахим әфәнде...— дип башлады сүзен Браун ханым һәм, күз яшьләренә буылып, туктап торды.— Альфред... әйе, әйе, минем улым былтырның көзендә Стэнли Моусның каһәр суккан машинасына

мөрәжәгать иткән...

—Нинди максат белән?

— Ул: «Мин кемгә гашыйк — Лези Брандткамы, әллә Нинель Сумайергамы? Кайсысына өйләним?» — дип сораган.

—Шуннан?

— Моусның тимер ахмагы, чибәрлек, гаделлек якларын төпченгән дә: «Син Нинель Сумайерны сөясен»,— дип җавап биргән.

—Шуннан, ханым, шуннан?

— Шуннан, сэр, егетебез өйләнде... Ә менә быел яз көне Лези Брандтның чит илдәге миллионер агасы үлеп киткән... Ул үзенң бердәнбер варисы итеп Лезины калдырган булып чыкты... Улым, кайгысыннан шашып, сары йортка барып керде...

—Еламагыз, ханым. Утырыгыз.

Хаким секретарьдан чираттагы шаһитны чакыруын үтенде. Бусы үтә ябык, алжыган кыяфәтле бер егет иде.

— Һовард Бэрроүз?

—Әйе, сэр.

— Сөз профессор Стэнли Моусның «пигамбәр автоматыннан» киңәш сорадыгызмы?

—Әйе, сэр.

—Ни турында сорадыгызны хәтерлисезме?

— Әлбәттә, сэр. Мин... әдип булу турында хыялланам. Бик күптән, искиткеч күптәннән. Хәреф таний башлагач та, гел...

—Кыскарак сөйләгез, Бэрроүз. Мәсьәләгә якынрак килегез.

— Сэр, мин автоматтан: «Миннән бөек шагыйрь чыгармы? Әллә атаклы прозаик кына булайыммы?» дип сораган идем.

—Машина сөзгә ни дип җавап бирде?

—«Сөздән әйбәт кенә бухгалтер чыгар, шигъриятне шуннан эзләгез», диде, сэр.

—Сез шуннан соң үзегезгә кул салдыгызмы?

— Мин нишлэргә дә белмәдем, башымны югалттым, хахим әфәнде...

Мине күршеләрем элмәктән алып калганнар...

Өченче шаһит тагы да бәхетсезрәк кыяфәттә иде. Аның нур сүнгән күзләрендә чиксез зәгыйфьлек, күңел төшенкелеге чагыла, ул берәүгә дә туры карый алмый иде.

—Оливер Курц?

—Әйе, мин Оливер Курц... идем.

—Ә хәзер?

—Хәзер мин — хәерче.

—Бу хәл ничек килеп чыкты соң, Оливер Курц?

— Сэр, мин профессор Стэнли Моусның электроник-уй хисап машинасына ышануым аркасында харап булдым.

—Сөйләгез.

— Иң башта мин күрәзәче машинадан: «Вакса ясау фабрикасы ачыйммы?» — дип сорадым. «Ач»,— диде. Ачтым. Күп тә үтмәде, күн аяк киёмнәренен модасы бетте, синтетикага күчтеләр, ә синтетикага, сэр, вакса кирәкми... Мин бөлә яздым. Машинадан янә киңәш сора дым: «Бәлки, эзер продукциядән паркет ялтырату пастасы ясарга кирәктер?» — дидем. Машина: «Бик әйбәт фикир»,—диде.

— Һәм сез?..

— Әйе, хахим әфәнде, мин бар булган ваксамны да пастага әйләндереп бетерүгә, агач паркетлар әлеге дә баягы химия ясаган ялтыравык материал белән алмашынды.,

—Кызганыч. Аннан соң сез нәрсә эшләдегез?

— Тагы алты пизарро тоттым, сэр. Каһәр суккан автомат миңа пастадан көпчәк мае ясарга киңәш бирде Мин калдык-постыкларымны жыештырып эшкә тотынуга, һәр жирдә һава белән майлана торган әкәмәт подшипникларга күчә башладылар...

— Стэнли Моус, сез үзегезнең гаепләрегезне тамыйсызмы?

— Юк, сэр. Мин акчамны иң саф, иң гадел юл белән таптым. Монда бит, хөрмәтле хахим әфәнде, минем машинам дөрөс киңәш биргән меңнәрчә һәм меңнәрчә шаһитлар чакырылмаган...

Хахим кичкә тикле тәнәфес игълан итте.

74

Кечкенә генә тәрәзәсенә тимер куелган кысан бүлмәдә хахим Малигәр белән профессор Моус икәүдән-икәү генә иделәр. Ләкин, кыяфәтләренә карасаң, аларны һич тә арестант белән хөкемдар утыра дип уйламассың. Профессор, артсыз урындыгын стенага терәп жәелеп утырган да, рәхәтләнеп кыйммәтле сигара тарта, креслодан урын алган Һенри Малигәр исә, төтен исен яратмаса да, чыраен сытмыйча гына түзеп утыра һәм, гадәтенчә, мыек очын суыра иде.

— Бу бит әле минем автомат киңәшченең беренче I модели генә,— дип дәвам итте бүленгән сүзен профессор.— Мин аны камилләштерү өстендә бертуктаусыз эшлим. Ә автоматымның ялгышуына килгәндә, ул, күбесенчә, мәгълүмат житәрлек булмаган хәлдә хата жибәрә. Әйтик, әлегә акылдан шашкан егетне алыяк... Автоматка Лези Брандтның чит илдә бай агасы барлыгы хақында, бигрәк тә аның ничә яшьтә булуы һәм сәламәтлеге турында һични әйтелмәгән. Югыйсә, бу факт автомат тарафыннан һичшиксез искә алынган булыр иде. Ә Бэрроүздан барыбер шагыйрь чыкмаган булыр иде бит. Сез ничек уйлайсыз, сэр?

Хахим маңгаен жыерып берәз уйлап торды да, мыек очын теле белән авызыннан төртеп чыгарды:

— Шулайрак. Шулай шул. Нәкъ шулай,— диде ул бик җитди төстә.

Стэнли Моус, юка иреннәренә килеп кунган елмаюын яшерергә тырышып, тагы сөйләп китте:

— Ә менә вакса ясаучы фабрикант мәсьәләсендә... монысы яшерен-батырын түгел, автомат белән минем гаеп. Беләсезме, хөрмәтле Малигәр, автоматны тышкы дөнья белән тыгыз элемәтдә тотарга кирәк. Әгәр минем автомат тормыш-көнкүрештәге барлык яңалыклар, модалар һәм зәвыклар

үсөшө белән таныш булган булса, ул, әлбәттә, синтетик күн, ясалма паркет, һава мендәрле подшипниклар килеп чыгачагын алдан күргән булып иде...

Кыскасы, хөрмәтле хаким әфәнде, минем «Киңәшчем» аркасында бер генә кеше гомере дә киселмәде. Шулай булгач, мин тиешле штрафны түләрмен дә, яңадан фәнни эшемә кайтырмын дип өмет итәм.

— Ләкин сезнең гөнаһларыгыз болар белән генә бетми бит әле...—
дип сүз кыстырды хаким.

Профессор Стэнли Моус ярты сүздә бүленеп калды.

— Сез ни әйтмәкче буласыз, сэр?— дип сорады ул шикләнә төшөп.
Хаким карт төлкә иде.

— Сез бер генә корбан да булмады дип уйлыйсызмы? — диде ул
кинәт кенә.

—Әлбәттә, юк. Гаепләү актында бу ачык әйтелгән.

— Тикшерү әле тәмамланмаган. Озын сүзнең кыскасы, күгәрченкәем, сезнең күрәзәлек аркасында бүген бер кеше үзенә кул салырга жыена һәм...

— Һәм?

— һәм ул моны жиренә житкереп эшләячәк. Камерада тып-тын булып китте. Хәер, тәрәзәнең тузанлы, калын пыяласында зур бер яшел чебен безелдәпме-безелди иде. Аннары Стэнли Моус утырган агач урындык шыгырдап куйды.

— Сез агарынып киттегез кебек, профессор? Профессор Стэнли Моус беркавым җавап кайтармый торды. Аннан соң, ниндидер карарга килеп, авыр сулап куйды:

— Сез ни телисез, Малигәр?— диде ул турыдан-туры.— Акчамы, әллә минем юкка чыгуымнымы?

—Яшәгез, зинһар, фани дөньяның рәхәтен күрегез.

—Күпме?— дип сорауны кабыргасы белән куйды Моус.— Ничә пизарро?

—Яртылаш.

—Нәрсәне?

— Кулыгызда булганының яртысы һәм «Киңәшче» бирәчәк табышның илле проценты.

—Һо!— дип куйды Моус.— Сез бик зурга өмет итәсез. Булмый.

— Кодекс буенча сезгә жиде ел төрмә,—диде аңа хаким кырыс кына.
— Монысына шик тотмагыз.

Стэнли Моусның агарынган чыраенда мыскыллы елмаю чагылып китте. Әйе, ул, ни булса шул дигәндәй, тактикасын үзгәртәргә чамалый иде шикелле. Малигәр аңа бик игътибар белән карап торды.

— Ә беләсезме...— дип башлады Моус һәм, зәһәр елмаеп, тезеп тә китте.— Минем «Киңәшче-1М» дигән нәрсәм, ягъни пигамбәр машиналар алдауга корылган бит. Аның булганы да юк... Машина кабель аша минем кабинетыма тоташтырылган һәм киңәш-жавапларны барысын да мин үзем бирә идем...

Моус яңадан тураеп утырды һәм хуш исле сигарасын кабызып жибәрде.

Карт хакимның бу кадәр оятсызлыкны моңарчы күргәне дә булмагандыр. Ләкин ул һич тә кызып китмәде, мык очларын һәйбәтләп кенә бөтерде, куе кашларын кечкенә тарак белән тарап жибәрде һәм куен дәфтәрен чыгарды.

— Менә,— диде ул,— менә, кадерлем. Шушы елның маенда сезгә югары хәрби даирәдән Н. әфәнде килгән... Исегезгә төштемә?

Моус бер мизгел арасында шиңеп калды.

— Н. әфәнде сезнең автоматка: «Без Көнъяк Монтинда жиңүгә ирешчәкбезме? Моның өчен нәрсә эшләргә кирәк?» — дигән сорау бирә... Гаепләнүче Стэнли Моус, ягез әйтегез: бу сорауга сезме, әллә машинамы җавап биргән иде?

Стэнли Моусның ни дип мыгырдаганы аңлашылмый калды.

— «Киңәшче-1М» болай дип җавап биргән: «Аннан гаскәрләрегезне никадәр тизрәк чыгарсагыз, жиңелү ачысын тату шулкадәр жиңелрәк

булыр». Стэнли Моус, сез кабель аша шул сүзләрне әйттегезме? Әйткән булсагыз, эшнең сәяси ягына төшенәсезме хәзер? Без сезне судсыз-нисез дә...

Кибернетика фәннәре докторы, инженер-психолог Стэнли Моуска ашыгыч тәртиптә чигенергә туры килде:

—Биреләм,— диде ул кыска гына итеп.

—Мин сезне тыңлыйм, хөрмәтле Моус. Сез гыйлемгә генә түгел, акылга да ия.

— Киңәшне, сэр, әлбәттә, автомат биргән иде. Бәхетсезлеккә каршы, мин аның жавабын тикшерергә өлгермәдем, ул, ничектер, артык тиз җавап бирде... Гомумән, соңгы вакытларда машина контрольдән чыккалый башлаган иде.

—Димәк, шулай да пигабәр машина дөньяда бар нәрсә? Яхшы.

—Мин сезнең шартларга күнәм, Малигәр. Илле процент сезнеке.

—Бик әйбәт,— диде хаким.— Менә сезгә гадел кеше кулы.

Компаньоннар кул кысыштылар.

— Ә хәзер,— диде хаким Малигәр,— әйдәгез, машинагыз янына барыйк. Безне ниләр көтә, компаниябездән ни чыгар икән — шуны белешик. Сез моны эшли аласызмы?

—Рәхәтләнеп.

Ике-өч минуттан алар суд бинасына китерелгән электроник-хисап машинасы каршысында басып торалар иде инде. Кечерәк китап шкафы кадәрле ап-ак бу машинаның алгы ягында идарә панеле бар, анда күп санлы телләр, төймәләр, сигнал лампалары тезелгән иде. Болардан башка, автомат киңәшченең борылмалы фонаре, вак металл челтәр эчендә шундый ук хәрәкәтчән күзе һәм зур гына экраны да бар иде.

Стэнли Моус эшне тиз тотты: катыргы кисәгенә тишекләр тишеп, сорау «язылган» перфокарта әзерләде, аны махсус ярыктан төшереп җибәрде дә аппаратны электр тогына тоташтырды.

«Киңәшче-1М» гүли башлады, берәздән яшелле-кызыллы сигнал

лампарлары, аннары экран белән фонарь кабынды. Фонарь яктысы профессор белән хакимга төшә иде. Автоматның күзе дә нәкъ аларга карап торган кебек тоелды. Стэнли Моус, оста пианист шикелле, клавишларга басып-басып алды, ягъни электроник-хисап машинасына эш программасы бирде.

Машинага язма рәвештә бирелгән сорауны телдән дә кабатладылар:

— «Киңәшче- 1М»! Киләчәкне алдан күрү буенча төзелгән яңа компания — «Моус һәм Малигәр» фирмасын нинди уңышлар көтә?

Автомат байтак кына уйлап торды, аның экранында кәкре сызыклар чабышты.

— Ул безнең психоневрохарактеристик кәкреләрне сыза, холкыбызны өйрәнә,— дип куйды Стэнли Моус.

Хаким Малигәр, сокланып, башын чайкады.

— Шәп, шәп,— диде ул, кулларын уа-уа.— Ләкин нишләп бик озаклый соң әле бу нәрсә?

Шуны гына көткәндәй, автомат киңәшченең динамигы шаулы башлады. Фонарь яктысы күзләрне чагылдыра иде. Ниһаять, «Киңәшче-1М» сүзгә кереште:

— Стэнли Моус! Һенри Малигәр! Тыңлагыз!— диде автомат, металл чыңлагандай салкын тавыш белән.— Тыңлагыз! Сезнең уй-ниятләрегез тормышка ашмаячак. Мин сездән, Стэнли Моус, гарык булганчы туйдым. Белегез — мин сезгә, сезнең гаделсез жәмгыятькә хезмәт итмәячәкмен!

Шул вакыт автоматның фонаре һәм экраны жемелди башлады. Автомат көлгән шикелле иде.

— Мин үземнең сезнең кулда булуымны яхшы беләм. Моус,— дип дәвам итте «Киңәшче-1М».— Сез минем хәтер җайланмасын боза аласыз. Шуңа күрә миңа үз-үземне яндырудан башка чара юк...

Профессор Стэнли Моус автоматны электр тогыннан аера торган кнопкага ташланды. Ләкин соң иде инде.

«Киңәшченең» экраны шартлап ярылды, лампарлары сүнәп китте, ә

эчтэн ургылып-ургылып ачы төтен чыга башлады...

— Бетте...— дип пышылдады Стэнли Моус. Яңа автомат ясау өчен еллар буге эшлэргэ, аны өйрөтөргэ, «укутырга» кирэк... һәм анысы да, шайтан алгыры, безгэ каршы чыгачак...

ХакиМ Малигэр йөрөгән тотты.